

Minu raamatukogu ehk sa oled see, mida loed  
Ene Pajula

Kuidas ma peaksin kirjutama oma raamatukogust? See on keeruline. Mäletan, kuidas kirjutasin kolmandas klassis oma elu esimest kirjandit, mille pealkiri oli „Minu suvi“. Kuna suve jooksul juhtus nii mõndagi, siis osutus mu kirjutis sisuliselt loeteluks. Sain kolme. Põhjenduseks tõi õpetaja, et õige oleks olnud kirjutada pikemalt vaid ühest sündmusest.

Ent kuidas kirjutada raamatukogust nii, et keskendud vaid ühele raamatule? Seda enam, et raamatukogust on mul pajatada nii mõndagi, ja mitte üksnes minu raamatukogust, pigem meie pere raamatukogust. Eks ma siis püüan teha oma parima. Õigupoolest oli raamatukogu komplekteerimine mu isa hobi, kuigi olen terve elu olnud ka ise suur lugeja. Aga sõltuvalt mu elupaiga mõõtudest ja avaliku raamatukogu kättesaadavusest pole mul kodus enam kaugeltki tuhandeid raamatuid, on vaid kümneid, selliseid, mida tahan aeg-ajalt uuesti sirvida, nagu näiteks luulekogud, elulood, sõnaraamatud, teatmikud jms. Eesti Vabariigi taassünni ajaks oli mu lapseõlvekodus kuskil viie tuhande raamatu ringis. Tõsi, seal oli selleks ka ruumi. Meie Kalamaja korteri kõrgus on 3.40 ja meie elutuba oli kolmest küljest maast laeni riulitega vooderdatud – neljandas küljes nimelt on aknad. Lisaks üks meetrilaiune maast-laeni riul „Loomingu Raamatukogu“ sarjale kõrvaltoas ja lasteraamaturiiul meie, s.t lastetoas, kuigi mina ja mu õde selleks ajaks enam ammugi lapsed polnud. Samas oli sealt hõlbus võtta lugemisvara meie lastele.

Minu väga varases lapseõlves oli heade lasteraamatute valik ilmselt väga väike. Siiani mäletan, et mu lemmikud olid Ljubov Voronkova lookesed Tanjast ja Aljonast, kahest Venemaa maatüdrukust. Need olid koondatud kolme raamatusse: „Päikesepaisteline päev“, „Kuldvõtmekesed“ ja „Sajab lund“. Mäletan, et vanaema luges neid mulle alailma ette. Arvan, et need lood meeldisid mulle sellepärast, et tegu oli minuvanuste lastega ja nende tegemised tulid tuttavad ette. Elasin ju Tallinna linna servas aiandis, kus olud olid peaaegu nagu maal.

Tõeline pidupäev algas siis, kui hakkasid ilmuma muinasjutud Siima Škopi illustatsioonidega „Pöial-Liisi“, „Lumivalgeke“ ja „Okasroosike“. Need olid lihtsalt nii ilusad, et võis imetlema jäädagi!

Vahemärkusena ei saa ma jätta ütlemata, et ihaldusväärased raamatud olid N Liidus defitsiit, nagu mis iganes nõutav kaup. Meie pere sai enam-vähem kõik raamatud, mida tahtsime, tänu sellele, et mu isa oli aednik, töötas aiandis ja varustas raamatupoodi lilledega.

Kui kooli läksin, siis tundsin tähti ja suutsin lauseid kokku veerida, aga mitte teab kui hästi. Esimeses klassis tabas mind mingi nakkushaigus – äkki olid leetrid –, mis muutsid mind mitmeks nädalaks voodihaigeks. Igavuse peletamiseks võtsin käsile Oskar Lutsu „Kevade“. Selleks ajaks, kui voodist pääsesin, sai raamat läbi ja lugemine selgeks! Tõsi, ka raamat oli selle aja sees üksjagu kapsastunud.

Ja siis – äkki oli sel midagi pistmist Hruštšovi sulaga – hakkas järjepanu ilmuma väga häid lasteraamatuid. Silvia Rannamaa „Kadri“ nägi ilmavalgust, kui olin 9aastane ja „Kasuema“, kui olin 13. Mäletan, et lugesin „Kasuema“ ja vaatasin kogu aeg lehekülgede arvu, et see lugu ometi läbi ei saaks! Et kestaks veel ja veel! Kui lõpuni jõudsin, siis hakkasin kohe jälle otsast peale! Ja siis, seal vahepeal, kui olin 10aastane, ilmus Astrid Lindgreni „Meisterdetektiiv Blomkvist“. Oh issake! Oli see alles põnev lugemine! Ja veel Rootsist, mis tundus olevat nii kättesaamatus kauguses, lausa teises maailmas otsas.

Varakult hakkasin leidma lugemisvara ka suurte inimeste riulist. Eelkõige oli see vist noortele mõeldud sari „Seiklusjutte maalt ja merelt“. Alustasin vist, ei millestki muust kui

Alexandre Dumas „Kolmest musketärist“ (kõik viis osa), aga seal oli palju teisigi maailma klassikasse kuuluvaid raamatuid. Mark Twaini „Tom Sawyer ja Huckleberry Finn“ ja „Prints ja kerjus“, Ferenc Molnari „Pal-tänava poisid“, Robert Louis Stevensoni „Must nool“ ja „Aarete saar“, Geza Gardonyi „Egeri tähed“. Täna seni mäletan kirjeldust sellest, kuidas türklased ungarlasi teibasse ajasid! Jube!

Kindlasti oli üks mu tollaseid lemmikuid Thomas Mayne Reydi „Peata ratsanik“, mida lugesin ka mitu korda. Täna seni on meeles, kuidas nutsin lugedes Hector Malot´ romaani „Perekonnata“ ja püüdsin ennast orvuna ette kujutada. Ma ei suutnud! Seda nimekirja võiksin jätkata ja jätkata, sest riulid olid raamatuist pungil. Pingutasin, et koolitükid hästi kiiresti ära teha ja kohe jälle lugema pääseda.

Olen mõelnud, et mu vanemad pidid olema suhteliselt kartmatud, sest meil oli raamatuid, mille eest saadeti Siberisse. Rääkimata sellest, et ühe paksu saksakeelse aiandusraamatu vahele oli peidetud väike sini-must-valge laualipp. Teadsin, et see seal on, ja mind oli tõsiselt hoiatatud selles asjas keelt hammaste taga hoidma.

Neid saksakeelseid aiandusraamatuid oli meie majas mitu riulimeetrit, sest nii mu isa kui ka vanaisa olid aednikud, kel saksa keel suus. Vanaisa nimelt õppis ametit Saksamaal ja isa sai keele suhu Saksa sõjaväes. Ent aiandusraamatute pärast ilmselt Siberisse saadetud poleks, küll aga võis seda põhjustada näiteks Oswald Spengleri „Õhtumaa allakäik“. Praegu ei saagi aru, mida seal siis nii väga hullu on, aga tollase valitseva kliki jaoks oli see filosoofia vägagi *out*. Üks väga kahtlane raamat oli Marie Underi „Mureliku suuga“, ja seda mitmel põhjusel. Esiteks oli Under sooritanud riigireeturliku teo ja põgenenud Rootsi, aga veel olulisem võis olla see, et sealsetes luuletustes kirjutati Soome Talvesõjast ja soomlaste vaprust. Enim meeles on mul poem sellest, kuidas terve Soome sõjasalk 40kraadises külmas surnuks külmus. Poem kojumine lõppeb nii:

Hall pakase mantel päratu lai  
Neil vaevatud liikmeile langes,  
Nii igauks siiski neist koju sai –  
Nad uinuvad, uinuvad hanges.

Kaob tähe vari neil üle lau –  
päev tuli – neil polnd teda vaja,  
sest nende oimudel helisev au,  
see jääb ple aegade aja.

Kas pole kohutav, et see kõik kõlksub nii hirmutavalt kokku sellega, mis praegu Ukrainas toimub?

Võib-olla mitte nii saatanlikud, aga ikkagi ebameeldivad olid tollasele võimule ilmselt ka Põhjamaade romaanisarja raamatud. Selles reas ilmusid näiteks Knut Hamsuni romaanid „August“, „Viimne peatükk“ ja „Maa õnnistus“ ning Frans Eemil Sillanpää „Inimesed suveöös“. Mõlemad on, muide, nobelistid. Hamsunile pandi pahaks tema kvistlinglust ehk Norra tollase Hitleri-meelse peaministri pooldamist ja Sillanpääle tema Soome-meelsust Talvesõjaga seoses, kuigi talle ei saanud süüks panna enam, kui seda, et ta kirjutas sõnad „Marsilaulule“, millele tehti viis ja millest sai sõjas sõdurite julgustuslaul. Sillanpää pälvis Nobeli 1939. aastal, vahetult enne Talvesõja algust. Ma ei tea, kas sellel on tõepõhi all, aga vähemalt tollal arvati minu peres, et Sillanpääle anti Nobel poliitilistel põhjustel, nimelt selleks, et toetada soomlasi, keda Nõukogude võim juba pikemalt ahistas – kuigi jah, Talvesõda polnud siis veel alanud.

Omaette kahtlane oli ilmselt terve elulugude sari „Marseljeesist Internatsionaalini“. Mäletan, kuidas isa mulle neid raamatuid soovitas:

„Kui Sa tahad aru saada, mis vahe on lääne ja ida ellusuhtumisel, siis loe läbi Henry Fordi „Minu elu ja töö“ ning Mahatma Gandhi „Minu elu“. Mida ma ka tegin. See oli tõega üks

korralik kiirkursus nii ühe kui ka teise poole mõistmiseks. Venemaal toimunud revolutsiooni aitas mõtestada Robert Bruce Lockhart, kes oli olnud pöördelistel aegadel Briti suursaadik Moskvast. Tema „Sõja- ja revolutsiooniaegsel Venemaal” andis mulle hulga alust hakata vaidlema oma ajalooõpetajaga. Ma võisin tunnis ikka vastik olla!

Ent kõige sügavam mulje jätsid mulle sellest sarjast ilmselt Tšehhoslovakkia esimese presidendi (1918-1934) Tomaš Masaryki „Masaryk jutustab oma elust“ (kõnelused Karel Čapekiga) ja Axel Munthe „San Michele raamat“. See viimane oli üks mu ema lemmikraamatuid, tõeliselt poeetiline elulooraamat, muuhulgas sellest, kuidas päästa linde. Veel üks päris uskumatu raamat, mis mulle juba keskkooliajal riiulist näppu sattus, oli Ameerika ajakirjaniku John Guntheri „Inside Europe“, eesti keeli „Euroopa riigimehed“, mis ilmus Ameerikas 1938, eesti keelde tõlgiti 1939. See oli portreede sari tollastest Euroopa vägevatest: Adolf Hitler, Stalin, kindral Franco, Mussolini, Chamberlain ja Churchill ning lühemalt ka teistest tollastest riigipeadest.

Ülevaate sai kõigi nende kujunemisaastatest, neid ümbritsevatest isikutest ja eesmärkidest enne II ilmasõda. Põnev lugemine, hästi kirjutatud ja anekdootidega vürtsitatud. Kusjuures tollase ja praeguse aja vahel jookseb uskumatu paralleel, nagu Underi luuletustegi puhul.

Siis hakkas ilmuma sari, mille nimeks oli „XX sajandi raamat“. Sellest riiulist tuleb mulle esimesena ette Harper Lee omal kombel imeilus raamat „Tappa laulurästast“. Eks ma lugesin sellegi sarja raamatuid järjest vastavalt ilmumisele. Igatahes avaldasid mulle muljet ameeriklased: John Steinbeck oma „Vihakobarate“ ja Francis Scott Fitzgerald „Suure Gatsbyga“, ning otse loomulikult Mihhail Bulgakov oma „Meistri ja Margaritaga“. Huviga neelasin alla ka Irwin Shaw „Noored lõvid“, mis rääkis ameeriklastest Teises Maailmasõjas. 1960.-1970ndail ilmus järjepanu raamatuid, mis meie riiulis kodu leidsid ja mis mind nii või teisiti mõjutasid: Erich Maria Remarque „Läänerindel muutuseta“ ja „Triumfikaar“ ning mõistagi Antoine Saint-Exupéry „Väike prints“. Veel üks raamat, mida ei saa kuidagi mainimata jätta, on Jerome David Salingeri „Kuristik rukkis“.

Ja siis sattusin Ernest Hemingwayle. „Jumalaga, relvad“, „Ja päike tõuseb“, „Kellele lüüakse hingekella“, „Vanamees ja meri“ ning muidugi „Pidu sinus eneses“. Sel viimasel oli suur osa selles, et ise kirjutama hakkasin. Otsisin Hemingway eeskujul Tallinnast kohvikuid, kus kirjutada ning jälgin tema tähelepanekuid selle kohta, kuidas kirjutada. Selle tulemusel sündis jutuke „Olen kuueteistkümnene“, mis ilmus ajakirjas Noorus ja tegi mu mõneks ajaks päris kuulsaks.

Tartu Ülikoolis eesti filoloogiat tudeerides olid mu parimad ajad seotud kirjanduseksamitega. Eriti puudutas see tänapäeva väliskirjandust ja nõukogude kirjandust, sest neis ainetes oli kohustusliku kirjanduse loetelu pikim, näiteks rehendasin kokku, et kohustuslikku väliskirjandust oli kokku 22 000 lehekülge, ja ega see nõukogude kirjanduse nimekiri oluliselt lühem olnud. Vene (tollase) nüüdiskirjanduse õppejõud Valeri Bezzubov rabis meid kohe esimesel loengul (aasta võis olla 1974), et sotsialistlikku realismi kui kirjandusvoolu pole tegelikult olemas, sinna ei kuulu rohkem midagi peale Maksim Gorki „Ema“. Oli see alles julge avaldus! Ja see ei jäänudki pelgalt avalduseks. Ta tutvustas meile igavesti põnevaid (nõukogude) vene kirjanikke, kes kodumaal olid poolenisti või juba ka rohkem põlu all alates Anna Ahmatovast, Bella Ahmadulinast, Marina Tsvetajevast, ja Sergei Jesseninist Vassili Aksjonovi, Isaak Babeli, Andrei Bitovi, Boriss Pasternaki, Valentin Rasputini, Juri Trifonovi ja Vladimir Tendrjakovini. Kõik siia nimekirja ei mahugi.

Igatahes oli mõlema eksami ees antud õppimiseks kümme päeva, mille veetsin kodus Tallinnas voodis ja lugesin 20 tundi päevas. Kuna kogu nõutav kirjandus oli mul kodus käeulatuses, siis ei käinud ma selle aja sees vist kordagi väljas. Mu pikimad retked ulatusid külmpapini. Tegin järjekordse võileiva, keetsin järjekordse kannu kohvi ning sukeldusin

tagasi raamatusse. Kui ema õhtul töölt tuli, siis kamandas ta mu laua taha suppi sööma, aga sinnagi võtsin raamatu kaasa. Nagu öeldud, nautisin täiega olukorda, kus mul polnud peale lugemise mingeid muid kohustusi ja *last, not least*, tegemist oli ju tõesti väga hea kirjandusega.

Kuigi eelnevast ei selgu, lugesin päris palju ka meie oma raamaturiivulitel leiduvat eesti kirjandust. Tammsaare romaanid võtsin järjepanu läbi, kuigi „Tõe ja õiguse“ II-III osa andis ikka läbi närida, seevastu I, IV ja V meeldisid mulle päris hästi. Teiste romaanide („Põrgupõhja uus Vanapagan“, „Kõrboja peremees“, „Elu ja armastus“, „Ma armastasin sakslast“) ja näidendite („Juudit“, „Kuningal on külm“) mõistmisel olid toeks filmid ja telerealavastused ning teatrilavastused. Eredalt on tänini mees „Kuningal on külm“ „Vanemuises“ (esietendus oli 1967, aga mina nägin seda hiljem, äkki 1969, kui juba ülikoolis käisin), kus Kuningana astus üles Endel Ani ja Narrina Einari Koppel. Mõlemad olid lihtsalt suurepärased!

Mulle väga meeldisid kahe Augusti, nii Mälgu kui ka Gailiti romaanid. Needki olid meie riivulises esindatud sõjajärgsete köidetega ega olnud nemadki vist nõukogude ametnike meelisautorid. Suure huviga neelasin alla Karl Ristikivi „Tule ja raua“, „Õige mehe koja“ ja „Rohtaia“, mis olid ilmunud Eestis enne sõda ja meie kodus olemas. Muidugi lugesin ka Tuglast, juba sellepärast, et tema lugusid oli nii kesk- kui ka ülikooli kohustuslikus loetelus. Isegi „Väikese Illimari“ pingutasin lõpuni, kuigi selle austaja ma väga ei olnud, tundus igav. Üksteise järel neelasin Jaan Krossi romaane, Juhan Smuuli suhtes olin tükk aega reserveeritud tema Stalinit ülistavate luuletuste pärast, aga siis sattusid mulle kätte „Kirjad Sõgedate külast“ ja mul oli raske uskuda, et tegu oli sama autoriga. Ilmselgelt oli tegemist väga hea kirjanikuga. Kõik, mis ilmus hiljem, lugesin joonelt läbi. Pole vähimatki kahtlust, et Smuul tabas midagi väga olemuslikku eestlaste hingeelust.

Siinkohal, ja eriti seoses sellega, et režissöör Ergo Kuld on teinud suurepärase filmi Oskar Lutsu jutustuse „Soo“ põhjal, ei saa ma jätta ütlemata, et seda juttu pole ma lugenud. Lihtsalt mu isa, kelle kirjanduslikku maitset mul polnud vähimatki põhjust kahtluse alla panna, poetas, et ah, see „Soo“ pole suurem asi, loe parem Lutsu mälestusi. Mida ma ka tegin. Ma sõna tõsiselt mõttes neelasin alla kõik 14 Lutsu mälestuste köidet – kõik olid vist ilmunud enne sõda – ja need meeldisid mulle väga. Nüüd filmi vaadates tundub mulle, et Luts oli „Sood“ kirjutas oma ajast ees. Nii sürrealistlik lugu, midagi hoopis muud, kui tema „Kevad“, „Suvi“ ja need teised rahvalikud lood. Seda väites ei pane ma Lutsu sõnaseadmisoskust kuidagi kahtluse alla, vastupidi, ta oli kirjanik jumala armust, mida ilmselt võib öelda ka paljude teiste Eesti esimese põlvkonna kirjanike kohta. Võime olla õnnelikud, et ta on meil olemas.

Isa soovitas mulle päris pikalt ka Aleksis Kivi „Seitset venda“, mis mulle millegipärast peale ei läinud. Aga kui ma selle siis lõpuks käsile võtsin, siis võisin kinnitada: isal on alati õigus!

Juttu raamatutest, mis olid koduriivulites saadaval ja mis on mulle eredalt meelde jäänud, võiksin jätkata veel ja veel. Laulva revolutsiooni aegu jäi ilukirjandus tagaplaanile, siis lugesin ahnelt ajalehti ning kuulasin raadiot.

Läks aega, enne kui uuesti juturaamatutue poole pöördusin. Sellest ajast mäletan eelkõige Austraalia autori Colleen McCullough' romaani „Ogalinnud“, mis ilmus eesti keeles 1994. Üle pika aja oli see jälle üks raamat, mille neelasin hetkega alla ja alustasin kohe otsast peale. See väga hästi kirja pandud aegumatu armastuslugu oli lihtsalt suurepärase vaheldus tollastele majanduslikult rasketele aegadele.

Mu isa lahkus taevastele radadele 2004. aastal ja sellest ajast meie Kalamaja raamatukogu eriliselt kasvanud pole. Aga need viis tuhat millegagi on seal praeguseni alles. Oleme seda sorteerinud ja osa raamatuist kokku pakkinud, lootes neile leida hea uue kodu. Kuuldavasti

on Tallinnas Suur-Sõjamäel suur hoiukogu, mis võtab kõik vastu, mis kuskil üle jääb. Lähiajal kavatseme sinna pöörduda. Mis tähendab, et meie raamatukogu jääb umbes poole väiksemaks. Mis sellest järelejäänust saab, jääb ilmselt tulevaste põlvete otsustada. Üks mis kindel, minust ja minu õest järgmine põlvkond kuuluvad veel lugejate hulka. Kuidas läheb edasi, seda veel ei tea.

Loetelu sai kahjuks pikk – loodetavasti ei hinnata mu seda kirjandit puudulikuks, vaid ikka vähemalt hindele kolm? Kokkuvõttes olen tänulik Läänemaa keskraamatukogule selle eest, et innustas mind kirja panema oma raamatukogu lugu. Alles nüüd, seda kirja pannes, adusin, kui suurt osa minu ilmavaate kujunemises ja silmapiiri avardamises mängis mu kodune raamatukogu. Veendusin lõplikult lihtsas tões – sa oled see, mida loed!